

Edistyksestä?

■ PUTTE WILHELMSSON

Elisa Heinämäki: *Tyhjä taivas. George Bataille ja uskonnon kysymys*. Tutkijaliitto 2008.
Félix Guattari: *Kolme ekologiaa*. Suom. Anna Helle, Mikko Jakonen ja Eetu Viren. Tutkijaliitto 2008.

Suomessa, jossa valtiovarainministeri luonnehtii oppositiopoliitiikkaa ”totuudenvastaiseksi” ja ilmeisesti siis hallituspolitiikkaa totuudeksi, myös akateeminen sivistysteistö on tottunut käyttämään kieltä enemmän lekan kuin pinsetin tavoin. Tästä ajatuksen osuvuus tietysti kärsii, mutta toisaalta keveämpi mannermainen keskustelukuluttuuri, jossa tupakkaa ja punaviiniä kuluu hienovireisten käsitteiden keräilyyn, on koettu pelkäksi perhosteluksi. Siitä ei synny mitään painavaa sanottavaa.

Normaali välinpitämättömyys voi myös muuttua kiivaiksi vastalauseiksi, jos erehtyy väärässä seurassa mainitsemaan vaikkapa avantgardisti (huokaus) George Bataillen tai psykoanalyttikko (syvä huokaus) Félix Guattarin nimen. Sotien välisen ja niiden jälkeisen sukupolven radikaaleina edustajina he kuuluvat monen mielestä muutenkin kahteen ihmisjoukkoon, joista vouhotetaan liikaa.

Tämän ei kuitenkaan pitäisi estää ketään etsimästä heidän omista kirjoituksistaan jotain selitystä sille, miksi arvokapina 1930-luvulla ja uudelleen 1960-luvulla herättää yhä kiinnostusta ja kiistaa. Aina etsintä ei tuota hedelmällistä tulosta. Bataille rikkoi monia aikansa porvarillisia arvoja, varsinkin

kaunokirjallisessa työssään, mutta pohjimmiltaan hänen kirjoituksensa palautuvat syvälle porvarillisen yksityisyyden ja ikuisuuskyymysten piiriin.

Varsinaiseksi muutosvoimaksi ei voi myöskään kehaista Guattaria, vaikka elämäkerroissa hänen tyyppillisiä epiteettejään ovat ”militantti”, ”trotskilainen” tai ”edistyksellinen”. Käytännössä hänen edistyksensä näyttää olleen sitä heikompa lajia, joka ei – onneksi – ole johtanut kovin paljon mihinkään.

Tärkeintä on odotus

Meitä pakanoita on viime vuosina ilahdutettu monella kirjalla, joissa biologi (Richard Dawkins), filosofi (Daniel Dennett) tai toimittaja (Christopher Hitchens) tuomitsee uskonnon vaaralliseksi haihatte luksi. Teologit eivät silti näytä tästä hätkähtäneen, närkästyneempiä ovat olleet uskontojen oppisisältöön neutraalisti suhtautuvat uskontotieteilijät. Heidän mielestään vaikkapa Raamatun luomiskertomuksen tieteellinen kumoaminen ei juuri auta vähentämään, eikä ainakaan ymmärtämään ihmisten kiinnostusta hengellisiin elämyksiin. Tässä mielessä Elisa Heinämän väitöskirja *Tyhjä taivas* voikin olla valaisevampi lukukokemus, vaikka se on muodollisesti rajattu Bataillen kaltaiseen erikoistapaukseen.

George Bataille (1897–1962) oli ranskalaisittain arvostettu filosofi ja kirjailija, vaikka titteleistä tarkemmassa Suomessa kirjastovirkailijan tutkinto ja suppea esseetutanto eivät riittäisi kumpaankaan arvonimeen. Kirjoitusten aihepiiri on perustavinta laatua: kuolema, ja mieluummin väkivaltaisen kuolema, rakkaus, ja mieluummin

ti eroottinen rakkaus. Kolmas toistuva teema on yhteisön dynamiikka ja kommunikaatio, jossa elämän mielekkyyden etsintä sivuuttaa pelkkään hyötyyn tai puhtaaseen järkeen nojautuvat perusteet heti, kun henkiin jäämisen välttämättömät ehdot on täytetty.

Yhteen summattuna jo nämä riittäisivät tekemään Batailles ta pohjimmiltaan uskonnollisen ajattelijan tai uskontojen filosofin. Mutta lisäksi hänen taustanaan oli ensimmäisen maailmansodan rintamalla koettu katolinen herätys. Tätä kokemusta Bataille yritti sittemmin taiteen ja filosofian avulla sovittaa tyhjyyden tunteeseen, joka ei niinkään edeltänyt hetkellistä yhteyttä Jumalaan. Enemmän se tuntui sen seuraukselta.

Naurusta kirjoittaessaan Bataille ei arvellut ilon karkottavan kuolemaa vaan, päinvastoin, vahvistavan sen todellisuutta. Jokseenkin samoin hän ajatteli myös Jumalan poissaolosta. Suomessa samaa kristillistä perinnettä edusti V. A. Koskenniemi, jonka myöhäistuotantoa jotkut ovat jopa erehtyneet luulemaan ateistiseksi. Todellisuudessa Heinämän mainitsema taivaan tyhjyys merkitsi hänelle kaipuun ja odotuksen kasvamista koko elämänsisällöksi.

Ero on sitten siinä, ettei odotus Bataillen näkökulmasta täyty. Hengellinen toivotie onkin nyt enemmän vietin kaltaista tyydyttymättömyyttä. Tai ehkä suomalainen tangolaulelma, jossa ”sieluni täyttää kaipuu”, koska sen sisällöksi toivottu rakkaus paljastui harhakuvaksi. Ajatuskuvio, jossa meille tuttu oleminen ja sitä kuohuttavat passiot perustuvat johonkin, jota nimenomaan ei ole, on peräisin Hegelin filosofiasta. Heinämäki antaa

kytköksestä seikkaperäisen esityksen, mutta koskaan ei voi korostaa liikaa, että viime vuosisadan alun ranskalaisen älymystön hegeliläisyys on Alexandre Kojéven luentojen läpi suodatettua.

Bataillen tavoin Kojéve oli valtion virkamies, joka eli toista elämää Pariisin avantgardististen taiteilijoiden ja poliittisen äärivasemistuksen keskellä, mutta kuitenkin ulkopuolisena. Parhaiten yleisöön upposi Kojéven ”halun” käsite. Se tarkoitti suunnilleen samaa kuin eetos 1800-luvun kirjallisuudessa: ihmisen tietoinen elämä on uuden ja vielä ei-olevan etsimistä, olemaan tyytyminen on pelkkää eläimen selviämiskamppailua.

Yleinen karkeistus Bataillen tuumailusta onkin se, että taiteilija ja mahdollisesti myös mystikko ”ylittää” ajattelun rajan, johon filosofian ja luonnontieteen kieli joutuu juuri käytännöllisen ja kielellisen luonteensa vuoksi pysähtymään. Taide ei kuitenkaan laajenna tiedon kenttää tieteen tai muun rationaalisen ulkopuolelle. Eihän sellaista ihmepaikkaa ehkä ole sen enempiä kuin Jumalaakaan. Mutta se avaa ”haavan”, kuten Heinimäki siteeraa Bataillea, josta kaikki laskelemalliseen hyötyyn perustumaton sietämättömyys, tuhlaus, nautinnon etsintä ja merkityksen kaipuu kumpuaa. ”Mikä tahansa kieli voi ilmaista ulkopuolensa”, Heinimäki kirjoittaa: ”Bataillen erityislaatu on tehdä tämä shokin tavoin, hetkellisesti pimeyteen tönäisten.”

Kapitalismin kriitikko keksi kielikuvan

1800-luvun saksalaiset idealistit ja muut Hegelinsä lukeneet olivat pohjimmiltaan romanttisia kapinallisia, jotka inhoamansa tek-

nis-teollisen aikakauden vastapainoksi omaksuivat filosofiaansa monia luontoon ja sen elämäntoimintaan viittaavia kielikuvia. Hyvän esimerkin heidän vaikutuksestaan löytää talousteoreetikko Karl Marxilta. Monen aikalaisen tavoin Marx ajatteli, että olemassaolo muodostui orgaanisista kokonaisuuksista, jotka elävän luonnon tavoin kasvoivat oman sisäisen voimansa seurauksena ja samalla korvasivat jo kuihtuneita osiaan. Niinpä hän keksi tästä työvoiman ”uusintamisen” käsitteen.

Teoreettista matematiikka opiskellut filosofi Gilles Deleuze ja psykoanalyytikko Felix Guattari (1930–92) jatkoivat samoja vasemmistoälymystön kriittisiä perinteitä sata vuotta myöhemmin. Kirjassaan *Mitä filosofia on* (1991) he eivät ainoastaan erottaneet tiedettä ja filosofiaa sillä perusteella, että edellinen tuottaa ”funktioita” ja jälkimmäinen ”käsitteitä”. Yhtä itsevarmasti he korostivat, että tieteen kuva fysikaalisesta todellisuudesta on kuin kuollut ”pysäytyskuva”, mutta sen sijaan filosofia tuo paremmin esiin todellisuudelle sekä kosmisella että pienihiukkasten tasolla ominaisen elävän liikkeen, muutoksen ja kaaoksen. Fysiikasta omaksumansa kaaoksen vastapainoksi he loivat myös biologisemmalta kuulostavan ”rihmaston” käsitteen. Guattarin yksin kirjoittama *Kolme ekologiaa* on ajatusprosessin seuraava vaihe.

Nyt ympäristötiede tarjotaan saksalaisen idealismin ja marxilaisen kapitalismikritiikin luontevaksi jatkeeksi. Lisäksi mukana on kelpo annos psykoanalyytikko Freudin myöhäistuotannosta ammennettua pessimismää, jossa ihmisen repivimmät, elämän säily-

misen kannalta ristiriitaisimmat viedit ulottuvat talouden ja teknologian seurauksena kaikkialle. Suomalainen kustantaja ehdottaa *Kolme ekologiaa* johdatukseksi filosofin tuotantoon varmaankin siksi, että harvoin Guattari on kirjoittanut näin montaa selkeää lausetta peräkkäin.

”Ympäristöekologian erityispiirre on se, että siinä kaikki on mahdollista”, Guattari muistuttaa: ”Niin pahimmat katastrofit kuin mukautuva evoluutio.” Lisäksi ”luonnolliset tasapainotilat tulevat yhä riippuvaisemmiksi ihmisten väliintuloista”. Näin ekologia tieteenä ja kysymys ympäristöstä poliittisena prosessina eivät ainoastaan anna kaivattua konkreettisuutta Guattarin filosofian kielelle. Lisäksi ne näyttäisivät oikeuttavan samaan traditioon kuuluvan radikaalin periaatteen, jossa täsmällisten faktujen kritiikin sijaan filosofia ajaa aina jotain ajatustavan kokonaisvaltaista muutosta.

Toisaalta *Kolme ekologiaa* ei vielääkään vastaa kysymyksiin, joita parivaljakon tuotanto aina esittää lukijalleen. Kuten vaikkapa: mitä ihmettä Guattari oikeastaan ajaa takaa lauseellaan ”yhteiskunnalliselle ekologiaalle tyypillinen periaate liittyy affektiivisen ja pragmaattisen viettienergian varaamisen edistämiseen eri kokoisissa ihmisryhmissä”?

Kapitalisti varastaa aatteen

Guattarin kumppani Deleuze tunsi opintojensa kautta hyvin matematiikan historiaa, mutta sai luonnontieteelliset lukijansa raivon partaalle, koska ei ikinä tuntunut suhtautuvan Leibnitzin probleemoihin tai Hegelin virheisiin kuten kuuluu. Hänelle ne eivät olleet tieteen

kehityksen myötä ratkaistuja tai oikaistuja asioita, vaan vapaiden assosiaatioiden lähteitä jossakin filosofian hermeettisessä luomis-tilassa. Sama kokeellisen sanataiteen luonne teoreettisen filosofian kustannuksella rasittaa ja värittää myös *Kolmea ekologiaa*.

Kirja on kiinnostava esimerkkinä ekologian rajanylityksestä filosofiaan pari vuosikymmentä ennen kuin kaikki puhuivat ilmastonmuutoksesta. Mutta pamphlettina mielenmuutoksesta, jota ympäristön tilan arvio edellyttää, se sortuu keikarointiin itse asioiden kustannuksella. Tarve Guattarin mainitsemaan ”uuden tyyppiseen ekosofiaan”, jonka teoria, käytäntö, etiikka ja estetiikka korvasivat vanhat poliittis-uskonnolliset liittoutumat, on varmaan yhä olemassa. Mutta ei sitä lopulta myynyt maailman tietoisuuteen ranskalaisen vasemmistofilosofia, vaan sen jyrkimmin arvostelema instituutioita edustanut yhdysvaltalainen varapresidentti.

Filosofin näkökulmasta tämä ei tosin tarkoita sitä, että kapitalismi taas korjaa itseään, kuten se on tehnyt niin usein Marxin jälkeen. Ranskalaisittain ajateltuna kyse on pikemminkin ideoiden haltuunotosta, joka todelliset muutokset estämällä vain loiventaa tietä kurjuuteen. Aika näyttää.

Kirjoittaja on toimittaja.